

پاورقی اجتماعی جدی!

۱

■ مرتضی مشفق کاظمی
■ تهران مخوف

«تهران مخوف» اولین اثر مرتضی مشفق کاظمی، در سال ۱۳۰۱ اولین بار در روزنامه «ستاره ایران» به صورت پاورقی به چاپ رسید. این اثر را نخستین رمان اجتماعی فارسی و برخی آن را نخستین پاورقی داستانی ایرانی می‌شمارند. این پاورقی در زمان خود محبوب‌ترین داستان دنباله‌دار در میان مخاطبان جراید بود که توانست نام مشفق کاظمی را سر زبان‌ها بیندازد. «تهران مخوف» قصه جوانی به نام فرخ است. او آرزوی ازدواج با دختر عمه خود مهین را در سر دارد و در راه رسیدن به این هدف...

کار، کار انگلیسی‌هاست!

۲

■ ایرج پزشکزاد
■ دایی جان ناپلئون

«ایرج پزشکزاد» نویسنده و طنزپرداز معاصر ایرانی هم پاورقی نوشته است. او اثر معروفش «دایی جان ناپلئون» را زمانی که به‌عنوان معاون سرکنسولگری در اتریش خدمت می‌کرد، نوشت که در همان زمان به صورت پاورقی در مجله‌ی «فردوسی» چاپ شد. موفقیت این رمان تا حدی بود که زمانی که به صورت مستقل منتشر شد و بلافاصله چند تجدید چاپ را هم پشت سر گذاشت.

پاورقی‌های عاشقانه

۳

■ رسول ارونقی کرمانی
■ امشب دختری می‌میرد

«رسول ارونقی کرمانی» یکی از مشهورترین، محبوب‌ترین و پرفروش‌ترین پاورقی‌نویسان ایران در دهه‌های ۳۰، ۴۰ و ۵۰ خورشیدی بود و پاورقی‌های عاشقانه‌اش خوانندگان بسیاری داشت. او به مدت ۱۲ سال سردبیری مجله اطلاعات هفتگی را بر عهده داشته و در همین دوران هم با پاورقی‌های اش موجب فروش بیشتر مجله بوده است. «امشب دختری می‌میرد» و «خاطر خواه» از کارهای معروف هستند. آثار او در زمان خودش هم منتقدان بسیاری داشته است.

ستاره دنباله‌دار

پاورقی نویسی در جهان و ایران چه داستانی دارد؟

طاهره محمدی
گزارشگر

نگارش آن‌ها دریافت می‌کردند. در نتیجه، بسیاری از مترجمان بزرگ، برای گذران زندگی، به پاورقی نویسی رو آوردند.

بالزاک، الکساندر دومای پدر، استاندال، چارلز دیکنز، تولستوی و بسیاری دیگر از نویسندگان مشهور جهان، از پاورقی نویسان بنام روزگار خود بودند. اما همه خود را مدیون نخستین پاورقی جهان، قصه‌های هزارویک‌شب یا آن‌گونه که ادبای عرب می‌گویند، مادر قصه‌ها می‌دانند.

ناصرالدین‌شاه و عشق پاورقی

پاورقی و پاورقی‌نویسی، ابتدا، در اروپا رواج پیدا کرد و شکوفا شد و رفته‌رفته، راهش را به سوی ایران هم هموار کرد. اما پاورقی از چه زمانی وارد ایران شد؟ سیر پاورقی در ایران چگونه بود؟ همه‌چیز از دربار قاجار شروع شد! در آن زمان، چیزی به نام ترجمه تخصصی وجود نداشت. پاورقی نشریات فرانسوی، ابتدا، به دربار قاجار راه پیدا کردند. اعتمادالسلطنه، از مترجمان شهیر عصر ناصری، پاورقی‌های الکساندر دومای پدر را، از زبان فرانسه، ترجمه می‌کرد و برای ناصرالدین‌شاه می‌خواند. شاه قاجار هم که دل زیبایی داشت، علاوه بر کلی چیز دیگر به پاورقی‌ها هم دل سپرد و همان ماجرای «یک‌دل نه، که صد دل...» تکرار شد. ناگفته نماند که این شاه قاجار از حامیان پیشرفت ترجمه در ایران بوده است.

بعد از آن، پاورقی به نشریات راه پیدا کرد و این اعتمادالسلطنه بود که در معرفی و گسترش پاورقی در میان مردم نقش داشت. این مترجم دربار اولین پاورقی را، با عنوان «کریستف کلمب: کاشف آمریکا» ترجمه می‌کرد و به نشریات می‌سپرد. در آن زمان، پاورقی‌های تاریخی رواج یافتند و پس از آن نوبت به پاورقی داستانی رسید. اولین پاورقی داستانی را محمدحسین فروغی، پدر محمدعلی فروغی، ترجمه کرد. فروغی، جورج انگلیسی‌عاشق مادامزل مارتی پارسی را ترجمه کرد و آن را در روزنامه اطلاع به چاپ رساند. خلاصه که کم‌کم اسم‌ورسم خودش را هم پیدا کرد و حسابی ماندگار شد. جالب است که در نخستین مطبوعات

ایرانی، اصطلاحات گوناگونی همچون قسمت تحتانی، فیتون و ذیل برای این‌گونه نوشتاری استفاده شده است. نخستین بار روزنامه اتحاد اسلام، اصطلاح پاورقی را به کار برد و اندک‌اندک این اصطلاح در دیگر نشریات هم به کار رفت و هنوز هم همین نام را دارد.

نخستین داستان پاورقی ایرانی، رمان نیرنگ سیاه یا کنیزان سفید، اثر ملک‌الشعرا بهار است که در سال ۱۲۹۸ در نشریه ایران منتشر شده است؛ این موضوع که عده‌ای از پژوهش‌گران، رمان‌های «تهران مخوف» اثر مرتضی مشفق کاظمی یا «ده نفر قزلباش» اثر حسین مسرور را نخستین رمان‌های پاورقی ایران دانسته‌اند، فاقد دقت پژوهشی است. مهم‌ترین ویژگی‌های این گونه نوشتاری، دنباله‌دار بودن و تنوع موضوعی آن است. از نظر سبک نوشتاری نمی‌توان ویژگی‌های خاصی را برای این گونه در نظر گرفت. سبک زبانی این گونه، تابع سبک نوشتاری نویسندگان یا مترجمان آن است.

منتقدان، نویسندگان و پدیده پاورقی

روشنفکران ایرانی همیشه پاورقی‌نویسان را مانند ترانه‌سرایان، با دیده تحقیر می‌نگریستند. ایرج میرزا به عارف می‌گفت تو شاعر نیستی، تصنیف‌سازی و همین جمله را نویسندگان با واژگانی دیگر در مورد پاورقی‌نویسان به کار می‌بردند. با وجود گذشت سال‌های دراز از نوشتن نخستین پاورقی، تاکنون کمتر کسی حاضر شده به تحلیل و تفسیر این گونه نوشته‌ها بپردازد. بسیاری بر این باورند که اگر پاورقی نبود، این جمع اندک کتاب‌خوانان ایرانی بسیار کم‌شمارتر از این می‌شد که هستند. و دیگر نکته این‌که، یکی از بزرگ‌ترین امتیازات پاورقی، پیوستن بیشتر زنان به جمع خوانندگان نوشتاری است. شاید کمتر کسی بداند که نسخه اولیه بوف کور، به‌اضافه یکی، دو قصه دیگر صادق هدایت هم در آغاز به صورت پاورقی منتشر شدند. ایرج پزشکزاد هم «دایی جان ناپلئون» و «ماشاءالله خان در بارگاه هارون الرشید» را به صورت پاورقی